

GYVIEJI ARCHYVAI

Atsiminimai apie tėvuką Juozą Gaidį, Margionių klostimo teatro režisierių

Stašys Gaidys atsiminimus apie savo tėvą Juozą Gaidį, Margionių kaimo kluono teatro režisierių, parašė 1988 04 19. Šį pasakojimą jis skaitė jau tėvukui mirus, per jo gimimo metinių minėjimą. Atsiminimų autorius – buvęs inžinierius statybininkas, dabar jau senjoras, gyvenantis Vilniuje

Ten, kur iš tyro šaltinio pradeda savo tėkmę mažytis upelis – Merkio intakas Skroblus, smėlėtoje Dzūkijos pakalnėje išsidėstę Margionių kaimo trobesiai, kurie keičiasi kartu su žmonėmis jau eilę šimtmečių. Keičiasi kaimo vaizdas, keičiasi kaimo žmonės, tačiau jų troškimai ir siekiai, ir dvasios jautrumas persiduoda iš kartos į kartą. Kiekvienas žmogus turi kažką savo nepakartojamo, kiekvienas žmogus vienokiu ar kitokiu būdu reiškia savo jausmus. Įvairiausių jų būna...

Mano tėvukui teko kaimo artojo ir jautrios sielos, kuklaus kūrėjo dalia. Žvelgdamas į praeitį, ir aš pats, jau turėdamas 46 metus, savo tėvuką Juozą Gaidį, kaip žmogų, trumpai galėčiau taip apibūdinti. Neperdėtai galiu pasakyti. Visų pirma – tai darbo žmogus. Tai žmogus, karštai mylintis savo gimtąją žemę, kraštą, Tėvyne, liaudies dainas, papročius. Visa tai, kiek sąmoningai, kiek nesąmoningai jis stengėsi perduoti mums, savo vaikams. Kiek žinau, gyvenime jam, kaip daugeliui jo amžiais žmonių, teko nelengva dalia. Gimė ir augo skurdžioje Dzūkijos mažražemio valstiečio šeimoje. Vaikystėje – amžini nepriekliai, piemenavimas ir tarnavimas svetimieš, vėliau paaugęs ir šiek tiek subrendęs, pats ėmė plūgą į rankas. Kiek žinau iš jo pasakojimų, sunkūs buvo lenkų ponų okupacijos metai, Antrojo pasaulinio karo metai, pokaris. Kiek prisimenu, tėvukas visą savo gyvenimą (šiomet, 1988 m., jam sukako 80 metų) kantriai nešė sunkią Dzūkijos žemdirbio našta.

Esu gimęs 1942 m., todėl ir tiesioginiai sąmoningi prisiminimai apie tėvuką prasideda nuo pokario metų. Gyvenome tada Margionių kaimo uilyčios pačiame viduryje. Mūsų ir artimiausių kaimynų vietovė taip ir vadinosi „Vidusodė“. Vienas kaimo galas vadinosi „Kurpikai“, kitas galas – „Nebažai“. Visos „Vidusodės“ trobos (pirkios) maždaug 20 namų, buvo išsidėsčiusios pakalnėje, ant kalno – tvartai, o už tvartų – kluonai. Taigi gyvenantiems pačioje pakalnės apačioje iki tvartų būdavo maždaug 200 m, iki kluonų – 250 m. Žiūrint nuo Kapiniškių kaimo pusės į Margionis, matydavosi tik gyvenamieji namai. Tvartų, kluonų nesimatydavo. Mūsų namas stovėjo pačioje pakalnėje, nelabai didelis, bet palyginus ir nemažas, tačiau senas, maždaug 10 m ilgio ir 5 m pločio. Vienam namo gale – kamara, kitam – gyvenama patalpa, o per vidurį – vadinamoji priemenė. Mano dabartiniu supratimu, dar ilgokai buvo galima gyventi, tačiau tėvuko nuomonė buvo kitokia. Maždaug apie 1949–1950 metus jis nusprendė statyti naują namą visiškai naujoje vietoje – namą su visais ūkiniais pastatais – nauju kluonu, tvartu, rūsiu, svirnu, taip pat šuliniu. Žemę tėvukas gavo dykvietėje, tikra to žodžio prasme, tikram smėlyne. Todėl kiek vėliau vargo buvo, kol sukultūrinome pusto- mą smėlį, pasodinome medžių, sodą, pradėjome auginti bulves. Aš ir dabar stebiuosi, kiek ryžto reikėjo tėvukui vienam imtis tokių darbų. Mes su amžina atilgi broliu Juozu buvome labai maži. Kitų arti gyvenančių artimų ar pažįstamų pagalbininkų nebuvo. Kiek žinau, medieną miške pjovė rankiniais pjūklais ir ruošė kartu su kaimynu J. Krušu, kuris irgi ruošėsi statydintis. Vėliau su arkliais vežėsi kiekvienas sau. Kartais tėvukas ir mane nusiveždavo į mišką. Žinoma, man tas būdavo tik pramoga, ir visiškai nerūpėjo darbai. Bet vėliau, jau suaugęs, aš stebėjau, kaip jis sugebėdavo vienas užsikelti didžiausią rąstą ant vežimo. Ir jau būdamas pasenęs, o man jau suaugusiam, kartą miške jis parodė, kaip tai daroma. Panaudodamas dalbą ir atitinkamai pastatęs vežimą, jis užkėlė vadinamąją kaladę, maždaug pusės metro storio ir šešių metrų ilgio. Turiu prisipažinti, kad aš, kaip sakoma, pačiuose metuose, vienas nesugebėjau ir vargiai ar dabar sugebėčiau tai padaryti. Be atitinkamo sumanymo, tam reikia ir nemažos jėgos, o jėgos stoka tėvukas nesiskųsdavo. Jau daug vėliau, prisimenu, kaimiečiai, ar užjausdami, ar stebėdamiesi, klausdavo:

– Juozai, iš kur turi tiek sveikatos?

Taigi apie 1950 m. prasidėjo naujos statybos. Namų sienas „budavojo“ meistras iš Mardasavo, rodos, Vadimas Vinckė. Visus kitus darbus: gegnes, stogą, lubas, grindis (išskyrus langus), tėvukas darė pats. Stogus tuo laiku dengdavo šiaudais. Reikia pasakyti, kad, kaip neblogo stogdengio, kartais ir kiti prašydavo tėvuko pagalbos. Prie kluono statybos irgi matydavau tik vieną tėvuką. Žinoma, aš tada, turėdamas 10 metų, negalėjau suprasti, kiek tam reikėjo sveikatos. Kaip pasakoja pats tėvukas, tik viršutinėms dveilėms uždėti prašę pagalbos. Kai kas iš kaimiečių klausdavo:

– Juozai, negi tiek ruošies gyventi, kad tiek užsimojai?

Tėvukas atsakėdavo:

– Ne aš, tai vaikai gyvena.

Deja, gyvenimas neša savas pataisas. Mes, vaikai, jau seniai pas tėvukus esame tik svečiai. Vienas gyvename Druskininkuose, kitas – Vilniuje. Nežinau, kiek tai versdavo gyvenimas, kiek kas, bet pas tėvuką amžinai – darbas, darbas, darbas. Jau

vėliau aš sakydavau, ar negalima kaip nors kitaip verstis, mažinti darbų apimtį. Juk, man regis, kiti žmonės, kaimiečiai, lyg ir mažiau save apkrauna, lyg laisviau gyventi buvo galima. Bet tėvuko nuomonė buvo kitokia. Nežiūrint į tiesioginį geležinkelininko darbą, nežiūrint į visus laukų, miškų ir ūkio darbus, pas tėvuką būtinai turėjo būti tvarka ir kieme: tvoros neišvirtusios, vežimas neišklypęs, ratai sutepti, kirviai ir pjūklai išaštrinti, malkos supjautos ir tvarkingai sukrautos, kluone viskas surūšiuota, vaismedžiai prižiūrėti, šulinio stogelis uždengtas, gyvuliams paklota ir t. t., ir t. t. Aš, kaip naujos kartos žmogus, nemažai susipažinęs su naujais darbo metodais, tėvelį ne kartą „mokiau“ – mažiau kreipti dėmesio į tokias smulkmenas, tada ir laiko bus daugiau.

– Pamanyk, – sakau, – skylė tvorų bus arba malkų rietuvė kiek pasvirus, pavyzdžiui, kad ir ratai (vežimas) kiek pakrypę. Argi čia bėda, argi tiems dalykams laiką leidamas pasiekti našumą?

Nepavyko tėvelio į savo pusę pakreipti. Vėliau jau ir aš, daugiau subrendęs ir kai ką pergalvojęs, nustoju įtikinti.

Iki pat senatvės ar vasarą, ar žiemą dienos metu kambaryje tėvuko beveik nematydavau. Visą laiką lauke. Iš ryto išėjęs, grįžta tik pietų, o po to – tik sutemus, kada lauke nesimato, ką dirbti. Grįžęs nepuola greičiau ilsėtis, o nusiavęs pažliugusį apavą, nusiprausęs ir truputį atsikvėpęs, stverdavo kambarinio smulkaus darbelio. Kiek prisimenu, rudenį arba žiemos vakarais taisy apavą, pina vyžas, iš pušų šaknų pina kašikus. Prieš eidamas gulti, paskaito pusvalandį laikraštį ar kokią knygę, nuplėšia kalendoriaus lapelį. Jį taip pat perskaito, kartais papeikdamas leidėjus, kad neranda kalendoriuose to, kas artimiaus ar reikalingiausio darbo žmogui. O tik „agitacijos ir agitacijos“. Nuo to laiko, kai pas mus namuose yra sieninis kalendorius, nepamenu, kad tėvukas atsigultų nuplėšęs lapelį. Tai lyg kasdieninis atsiskaitymas ir pasiruošimas kitos dienos darbams.

Neturiu teisės nepaminėti, kad taip pat nepastebėjau, jog tėvukas atsigultų nepersišegojęs ir nesukalbėjęs poterių. Nors trumpai, bet būtinai jau lovoj sėdėdamas papoteriauja.

Ir tai dar ne viskas. Mes, vaikai, būdami maži, o vėliau ir anūkai dažnai puolam prie tėvelio (senelio) ir prašom pasakyti. Tėvukas sakėdavo:

– Aš jums ne pasaką, o tikrą teisybę pasakysiu.

Ir prasideda pasakojimai, pasakos: ką iš liaudies pasakų, ką nuo savęs pridėdamas. Labai retai tėvukas atsakėdavo pasakas pasekti, nebent būtų labai labai pavargęs. Aš tik daug daug vėliau supratau, kokią reikšmę pasakos turi vaiko sielai, vaizduotei ir tolimesniam jo formavimuisi. Kiek mums, dabartiniams tėvams, trūksta kantrybės, o gal ir supratimo suteikti gyvu žodžiu vaiko sielai džiaugsmo. Tuojuo jungiame televizorius, radijus, magnetofonus.

Susikūrus kolūkiams, kaip ir dauguma kaimo žmonių, tėvukas tapo kolūkiečiu. Vėliau, maždaug nuo 1955 m., pradėjo dirbti geležinkelio apeiginiu, o paskui – darbininku iki pat pensijos. Dieną, kaip sakoma, „valdiškame darbe“, o rytais, iki darbo, ir vakarais, po darbo, – ūkio darbai.

Daug darbų vasarą. Kaip geležinkelio darbininkui, vyriausybė išskyrė tėvukui pievos plotą prie geležinkelio. Ta pieva, tikra to žodžio prasme, buvo medžių ir krūmokšnių tankumynas. Tėvukas – vėl už kirvio... Metai po metų retino tą tankumyną, kad galima būtų pasišienauti šieno. Ir dabar dar galim priskaičiuoti ne mažiau šimto medžių kelmų.

Aprašydams visus tuos nesibaigiančius darbus darbelius, kartu noriu atsakyti į klausimą – kada gi tėvukas rašė, kūrė, vaidino? Turiu pasakyti, kad, kiek man teko gyventi kartu namuose, specialiai sėdint už stalo ir kuriant tėvuko nematydavau. Vaidinimą „Ašarų pakalnėje“, kaip jis pats sakė, parašė arklį ganydamas bombos išraustoje duobėje. Eilėraščius ir dainas kūrė mintyse, specialiai neužrašinėdamas, nes laiko nebuvo. Motina prisimenu sakėdavo:

– Tas tėvas tik murma ir murma po nosim vaikščiodamas.

Už stalo atsisėsdavo ir užrašėdavo, ką mintyse sukūręs, tik vėliau, jau išėjęs į pensiją, ir tai paprastai tik šventadieniai. Visus savo sukurtus eilėraščius ir dainas jis mokėdavo atmintinai. Ne tik savo, bet ir kitas liaudies ar kitų poetų sukurtas dainas. Kai kurios jos būdavo ilgos gal po 12–15 punktelių. Taigi dainuojant kai kuriems klausytojams net kantrybės pristigdavo. Kartais ir motina nepiktai primindavo:

– Na, jau kai pradeda, tai be galo, be krašto.

Mūsų namuose paprastai didelių balių nebūdavo, tačiau ir anksčiau, ir dabar susirinkusi šeimyna kokios nors šventės proga dažnai padainuoja. Kaip taisyklė, tik liaudies nuoširdžias dainas. Kartu noriu paminėti, kad šventi įvairius jubiliejus, gimtadienius, vardadienius mūsų šeimoje įpročio nėra (nebuvo).

Mėgdavo tėvukas dainuoti. Dažniausiai dainuodavo vienas dirbdamas: sėdamas rugius, akėdamas, miške samanas tvartui iškloti grėbdamas ir pan. Dirbom kartu ir dainuodavom kartu. Man dainos nebūdavo ilgos. Ilgesnes dainas nuo pradžios iki galo tėvukas dainuodavo ilgesnį kelią su arkliu važiuodamas.

Pokario metais (kaip ir nuo seno) Margionių kaimas šieną veždavo iš vadinamosios Gudų šalies. Kelias į vieną pusę – maždaug 15 km. Taigi su arkliu patekti į pievas reikėdavo važiuoti tuščiomis 1,5 arba 2 val. miškais. Išvažiuodavom anksčiau, dar patamsyje, saulei netekėjus. Čia ir įsiminė man visam gyvenimui jo ilgos, lyriškos, graudokos ir ilgesingos dainos – ne visur dainuojamos, ne visur spausdinamos, kai kurios tik jam vienam žinomos. Pavyzdžiui, labai man patikdavo ir iki šiol jaudinanti, bet, deja, liaudyje nedainuojama, man nežinoma kieno sukurtą dainą:

*Ant krašto marių, Palangos miestely,
Kur gyveno mūsų broliai žemaiteliai,
Ten aukštas kalnas, Birute vadintas,
Žaliom pušelėm viršų apsodintas.*

*Tuomet laiminga buvo žemė mūsų,
Kai buvo ponais ir Gudų, ir rusų.
Vėžlyba, skaišti ir graži kaip rūta
Kunigaikštienė gyveno Birutė...*

Ši daina turi 13 posmelių. Išdainavęs visą dainą, aš prašydavau kitos. Ir vėl tėvukas traukdavo:

*Ir mes, okupuoti Lietuvos žmoneliai,
Greit buvom jauni surinkti.
Lenkijos gilumoj, prie vokiečių sienos,
Šaltuos apkasuos sutraukti.*

*Už ką turim kęsti, dėl ko kraują lieti,
Svetimaj padangėj pražūt.
Neverta šiai žemei mūs kraujo ragaut,
Juk mes jai turėjom vergaut.*

Ši daina taip pat – 13 posmelių. O po šios sekėdavo kita daina:

*Rūksta dūmai, dunda žemė
Tolimoj šalėlėj.
Lieja kraują, gulto galvas
Lietuvos broleliai...*

Arba:

*Ten už žalio šilo, tarp žaliųjų krūmų,
Kur stovi senoji liepa,
Guli partizanas, po juo kraujo klanas,
Krūtinių tyroja žaizda...*

Daug kartų važiuodavom, daug dainų dainuodavom. Labai mėgstama tėvuko buvo „Oi, užia švilpia blogas oras“. Visą kartą iki vienos eilutės išdainuodavo. Kartais ilgesingai užtraukdavo:

*O, Dieve brangus, kada lietuvis,
Kada lietuvis laisvas bus?*

Tėvukas ne tik dainuodavo, bet ir giedodavo. O giedojimas jau daug rimtesnis dalykas. Giedojimas pašarvojus mirusių, giedojimas bažnyčioj, giedojimas per vadinamąsias zekvijias. Pavyzdžiui, pašarvojus mirusių arba per zekvijias, reikėdavo atgiedoti keletą dešimčių giesmių, įskaitant maldas. Tas užtrukdavo nuo ankstaus ryto iki vakaro su trumpom pertraukom gyvuliams pašerti. Užmiršti tokias per šimtmečius susiformavusias lietuvių tradicijas būtų nepagarba mirusiems.

Teisybės dėlei turiu pasakyti, kad, kai man buvo maždaug 10 metų, vėlais žiemos advento ar gavėnios vakarais tėvukas pasisodindavo mane už stalo šalia savęs ir mes giedodavom iš maldaknygės: „Alyvų daržely krauju prakaitavo“, „Atpirkėjau, kaip alpsti tu...“ ir kitas gavėniai ar adventui tinkamas giesmes.

Kada gi tėvukas rasdavo laiko „teatram“? Daugiausia žiemą. Kiek prisimenu, mūsų Margionių kaimas garsėjo kaip vaidinimų mėgėjas. Tėvukas visuomet visuose renginiuose dalyvavo. Mano atmintyje išliko kaip organizatorius, režisierius. Vaidinimų parinkimas, rolių skirstymas vykdavo vėlu rudenį arba žiemą, kada visi lauko ir pievų darbai nudirbti. Margionių kaime maža yra namų, iš kurių nebūtų kas nors vaidinęs. Vaidinimą ir artistus parinkdavo tėvukas, pasitaręs su gabesniais ir pastovesniais artistais. Po karo Margionyse nebuvo kultūros namų ir dabar nėra – todėl repetuodavo pas kurį nors artistą namuose, vėlai vakare sutartu laiku. Kartą – pas vieną, kitąkart – pas kitą. Į repeticijas pašalinių žiūrovų paprastai neįsileisdavo. Repetuodavo apie du mėnesius, maždaug du kartus per savaitę. Žiemą vaidinimus statydavo labai retai kieno nors erdviam name. Paprastai vaidinimai vykdavo vasaros pradžioje klostimuose (kluonuose). Būtinai iki šienų pradžios, kada kluonai tušti. Scenai lentas ir visa kita laikinai skolindavo kas ką turėdavo.

Bus daugiau

Stašys GAIDYS
Vilnius
1988.IV.19

Parengė A. ŽILINSKIENĖ

